

NEKE OSOBINE LIČNOSTI ADOLESCENATA — POLAZNIKA RAZLIČITIH STRUČNIH USMJERENJA SREDNJIH ŠKOLA

VIKTOR BOŽIČEVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 159.92
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1984-10-31

Ispitali smo 140 polaznika (79 učenica, 61 učenika) trećih razreda srednjih škola. Ispitivanje je obavljeno u školama od kojih jedna polaznike priprema za »proizvodna«, a druga za »neproizvodna« zanimanja.

Za ispitivanje osobina ličnosti upotrebili smo Eysenckov EPQ upitnik i ANS-IE skalu locus a controlle. Od ispitanika smo uzeli podatke o dobi, spolu i veći broj podataka o porodici, porodičnim interakcijama i socijalno-ekonomskom statusu porodice ispitanika.

Uradak ispitanika uspoređen je u odnosu na školu koju pohađaju i spol ispitanika.

Rezultati pokazuju da postoje razlike u nekim ispitivanim osobinama ličnosti ispitanika s obzirom na školu koju pohađaju te spol ispitanika.

U V O D

S problemom konformnosti ponašanja učenika suočili smo se prilikom provođenja istraživanja na uzorku polaznika zadarskih srednjih škola. U jednoj od škola koje polaznike obrazuju za »proizvodna« (radnička) zanimanja nastavnici su se požalili da se učenici ponašaju (blago rečeno) nekonformistički, odnosno i destruktivno. Na takvo ponašanje nastavnici odgovaraju i sankcijama što dovodi do još većih napetosti i sukoba između njih i učenika. Udaljavanje iz škole učenika ekscitativnog i, ponekad, za nastavnike i učenike opasnog ponašanja također ne doprinosi općem poboljšanju odnosa između učenika i nastavnika, redovitijem pohađanju nastave i boljem prihvaćanju i ispunjavanju radnih obaveza učenika. U istoj školi česti su i sukobi između grupa učenika, bilo između razreda, bilo između učenika koji iz različitih mjesta (sela) dolaze u školu u Zadar. Vjerojatno se može pretpostaviti da i položaj nastavnika (npr. odnos obaveza i mjesečnih primanja) igra određenu ulogu u njihovim odnosima s učenicima, međutim te varijable, koje bi mogle djelomično utjecati na ponašanje nastavnika, nismo ispitivali zbog sličnosti s položajem nastavnika u drugoj školi u kojoj takvih sukoba nema. Budući da smo u našem istraživanju uz ostale instrumente koristili i upitnike koji ispituju i neke osobine ličnosti, odlučili smo iz dobivenih podataka izlučiti one podatke koji se odnose na osobine ličnosti ispitanika i ustanoviti da li se naši ispitanici iz dvaju zadarskih školskih centara razlikuju u osobinama koje se ispituju primijenjenim upitnicima ličnosti.

¹ Rad je dio realizacije istraživačkog zadatka »Problemi adolescenata u suvremenim gradskim sredinama i zavisnost tih problema od odgojno-obrazovnih i obiteljskih uvjeta«, koji u okviru Projekta 70 financira SIZ — VII.

Izlučili smo podatke koje smo dobili primjenom Eysenckovog EPQ upitnika (Lojk, 1979) i podatke dobivene primjenom ANS-IE upitnika (Nowicki i Duke, 1974). Za obradu podataka dobivenih primjenom EPQ-a i ANS-IE upitnika odlučili smo se iz više razloga.

U postupku validacije EPQ-a Eysenck je našao da se pojedine skupine ispitanika, obilježene nekim vanjskim društvenim igom, zbog svog ponašanja i doživljavanja, razlikuju u uratku u pojedinim skalama EPQ-a, kako međusobno, tako i u odnosu na skupine ispitanika koje taj igo nemaju. Ispitivane su skupine osuđenih osoba različitih uzrasta, ovisnici, duševni bolesnici različitih nozoloških grupa. Kod nas je s analognim grupama radio Lojk (Lojk, 1979) i našao slične razlike kao i Eysenck, ali i razlike koje su karakteristične za naše grupe ispitanika, u odnosu na Eysenckove ispitanike u Velikoj Britaniji. Jasno je da se naše grupe učenika ne mogu izjednačiti s ovako oštro selekcioniranim skupinama kao što su osuđenici, ovisnici i duševni bolesnici, no kako se ponašanje naših grupa razlikuje, smatrali smo da bi bilo korisno saznati da li će ove skupine pokazati različiti uradak u pojedinim skalama EPQ-a.

ANS-IE upitnik (locus of control scale — u daljnjem tekstu I-E skala) jedna je od nekoliko I-E skala koje su razvijene na temelju Rotterove teorije o percepciji mjesta kontrole potkrepljenja, koja, najjednostavnije rečeno, tvrdi da se ljudi u osnovi mogu podijeliti u dvije grupe: internalnu i eksternalnu. Internalnost se sastoji u tome da ljudi vjeruju da svojim postupcima utječu na ishod svojih akcija; s druge strane, eksternalnost se sastoji u uvjerenju da je ishod naših postupaka prvenstveno ovisan o utjecaju vanjskih sila: sreće, složenih okolnosti, nadmoćnosti drugih, sudbine. Distribucija internalnih i eksternalnih uvjerenja nije, naravno, bimodalna, već normalna. Izvršen je veliki broj istraživanja o porijeklu uvjerenja o mjestu kontrole potkrepljenja, promjenama u I-E osobinama ličnosti, o interakciji odnosno korelaciji I-E osobina ličnosti s drugim varijablama kao što su socijalno porijeklo i socijalno-ekonomski status ispitanika, mjesto stanovanja ispitanika, vrsta i stupanj škole koju ispitanici pohađaju, uspjeh u školovanju, spol ispitanika i dr. U okviru nekih od tih istraživanja ispitanici su i odnos internalnosti i eksternalnosti i osobina ličnosti koje se ispituje Eysenckovim EPI upitnikom. Navesti ćemo rezultate nekih od istraživanja koji su važni za problem našeg rada.

Ispitujući odnos uratka u Nowicki-Strickland I-E skali za djecu (CNS-IE) triju grupa dječaka — Meksikanaca, američkih Meksikanaca i Anglo-Amerikanaca — Medinnus i suradnici (1983) našli su razlike između ove tri grupe. Autori diskutiraju o svojim rezultatima i objašnjavaju ih u okviru životne situacije svake od grupa i intenziteta roditeljskog nadzora. Nesigurne životne okolnosti i autoritarni odnos roditelja, prema ovim autorima pogoduju nastanku eksternalnog uvjerenja, a povoljnije životne okolnosti, podrška roditelja i više slobode, pogoduju nastanku internalnog uvjerenja. Martin i Cowles (1983) našle su interakciju između uratka u I-E skali, spola, socio-ekonomskog statusa i vrste obuke (škole) koju su ispitanici pohađali. Pokazalo se da su dječaci boljeg ekonomskog statusa uključeni u opće škole imali značajno viši internalni rezultat od djevojčica nižeg socio-ekonomskog statusa uključenih u »otvoreno« obrazovanje. Rezultati dječaka uključenih u ovo ispitivanje tendirali su višoj internalnosti od rezultata djevojčica. Spector (1983) ispi-

tivao je odnos internalnosti i eksternalnosti i prijemčivosti na socijalne utjecaje, odnosno, drugim riječima, konformnosti. Korelirajući dobivene rezultate Spector je našao da su internalnost i eksternalnost povezane s različitim tipovima konformnosti. Eksternalnost je više povezana s normativnim tipom konformnosti, a internalnost s informalnim tipom konformnosti. To znači da se eksternalni žele više od internalnih ponašati u skladu sa zahtjevima okoline, odnosno da žele biti kao drugi te nerado poduzimaju akcije kojima bi se suprotstavljali drugim ljudima. Internalni, budući da vjeruju da su sami kreatori ishoda vlastitih akcija, odupiru se pritisku drugih, ali prihvaćaju taj pritisak ukoliko on uključuje savjete. Iz toga slijedi da su internalni i eksternalni podjednako podložni utjecaju drugih, odnosno da su podjednako konformisti, ali da bi se utjecalo na njih treba im prilaziti na različite načine.

Morris i Carden (1981) ispitivali su uz ostale varijable i odnos ekstraverzije, neuroticizma i uratka u I-E skali Rottera. Našli su da je eksternalno uvjerenje značajno povezano, odnosno da visoko pozitivno korelira, s neuroticizmom. Nije bilo povezanosti između eksternalnosti i introverzije — ekstroverzije. Neuroticizam nije bio povezan s ekstroverzijom — introverzijom, ali je bio koreliran s dimenzijama (komponentama) ekstroverzije — introverzije, pozitivno s impulzivnošću i negativno sa socijabilnošću. S komponentama ekstroverzije — introverzije slično je bila korelirana i eksternalnost ispitanika.

Sumirajući ono što nam je poznatno o Eysenckovom modelu ličnosti (Fulgosi, 1981. Lojk, 1979; Hall i Lindzey, 1983), rezultate drugih istraživanja s Eysenckovim EPI i EPQ upitnicima, nalaze istraživanja sa I-E skalama, te utjecaj navedenih osobina ličnosti na ponašanje ispitanika, a povezujući sve to s ponašanjem naših ispitanika u školskoj sredini, postavili smo problem i cilj istraživanja.

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

1. Ustanoviti razlikuju li se polaznici »proizvodnog« i »neproizvodnog« školskog centra u osobinama koje smo ispitivali EPQ i ANS-IE upitnikom:
 - a) obzirom na školu koju pohađaju
 - b) obzirom na spol ispitanika
2. Ustanoviti kolika i kakva je povezanost pojedinih subskala EPQ-a i ANS-IE upitnika kod pojedinih grupa ispitanika.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Valja zaključiti daju li nam rješenja prethodnih problema — povezana s rezultatima drugih istraživanja i teorijskim postavkama na kojima je zasnovana konstrukcija EPQ-a i ANS-IE upitnika — odgovor odnosno objašnjenje razlika u ponašanju polaznika škola u kojima smo proveli ispitivanje. Također valja odlučiti koje još podatke treba uzeti u obzir da bi objašnjenje razlika u ponašanju bilo potpunije.

METODA

1. Ispitanici

U okviru šireg istraživanja koje je obuhvatilo više zadarskih školskih centara ispitali smo i polaznike ($N = 140$) dviju zadarskih škola (61 polaznika i 79 polaznica) od kojih jedna obrazuje polaznike za »proizvodna«

(N = 61, N ženskih = 28, N muških = 33) zanimanja, a druga za »neproizvodna« zanimanja (N = 79, N ženskih = 51, N muških = 28). Svi ispitanici pohađali su treće razrede (prvi razred II stupnja usmjerenog obrazovanja). U svakoj školi ispitana su tri razreda.

2. Instrumenti

a) EPQ — Eysenckov upitnik ličnosti (Lojk, 1979) kojim se prema Eysenckovom modelu ličnosti (Fulgosi, 1981) ispituju bazične osobine ličnosti, a to su ekstroverzija — introverzija (E — skala EPQ-a), neuroticizam (N — skala EPQ-a) i psihoticizam (P — skala EPQ-a). Upitnik sadrži i L — skalu koja treba zahvatiti moguću disimulaciju u ispitnoj situaciji.

b) ANS-IE skala (Nowicki i Duke, 1974) je I-E skala razvijena tako da eliminira prigovore upućene Rotterovoj I-E skali (socijalna poželjnost odgovora, poricanje psihopatologije, brkanje osobne, socijalne, političke i ideološke uzročnosti ponašanja, neprimjenjivost skale na slabije obrazovanim ispitanicima). ANS-IE skala više je puta provjerena i pokazala se kao pouzdan i valjan instrument za ispitivanje I-E osobina ličnosti. Skala je na naš jezik prevedena radi istraživanja. Viši rezultati na skali upućuju na višu ekternalnost, a niži na višu internalnost ispitanika.

c) Upitnik SDV/BM 83 je upitnik koji je posebno konstruiran za ispitivanje u okviru projekta 70. Sastoji se od većeg broja pitanja otvorenog ili zatvorenog tipa. Pitanja se odnose na porodicu (broj članova, socijalno-ekonomski status, porodične interakcije, obrazovanje roditelja, etc.) socijalne kontakte i neke stavove ispitanika. Od podataka iz SDV/BM 83 upitnika iskoristili smo podatke koji se odnose na spol ispitanika.

3. Postupak

Ispitivanje je provedeno u prvim satima nastave, u prijepodnevnoj ili poslijepodnevnoj smjeni. Sati koji su nam ustupljeni za ispitivanje nisu trebali biti nadoknađivani u nekom drugom terminu. Ispitivače u razrede su uvodili nastavnici, predstavljali ih učenicima i potom su odlazili iz razreda. Nakon unificiranog objašnjenja svrhe ispitivanja i motiviranja ispitanika za suradnju prelazilo se na primjenu instrumenata. Budući da je u ispitivanju primjenjivano više instrumenata, bio je određen red primjenjivanja instrumenata, koji je bio isti za sve razrede. Ispitanici su ili sami čitali uputu i pitanja upitnika (pri primjeni EPQ-a i SDV/BM 83) ili im je uputu i pitanja upitnika čitao ispitivač, a učenici su odgovore unosili u listove za odgovore koji su im prethodno podijeljeni (prilikom primjene ANS-IE upitnika). Svi ispitanici bili su upozoreni na tiskarske ili jezične pogreške u upitnicima koje su sami ispunjavali.

Upute su za sve ispitanike bile jednake. Ukoliko nešto za vrijeme ispitivanja nije bilo jasno, ispitanici su mogli pojedinačno tražiti objašnjenje, tako da ne smetaju ostale ispitanike. Prilikom čitanja upute i pitanja, prilikom primjene ANS-IE skale, čitanje pitanja moglo je biti ponovljeno, ukoliko su to ispitanici tražili, ali, naravno, bez dodatnih objašnjenja.

Za vrijeme ispitivanja ispitanici su nam dali više relevantnih primjedbi na neke dijelove instrumenata.

Za cjelokupno ispitivanje u svakom razredu bilo je potrebno nešto manje od tri školska sata; u prvom navratu oko dva školska sata, a u drugom jedan školski sat.

REZULTATI

Rezultati ispitivanja prikazani su u priloženim tablicama. U tablici 1 prikazani su rezultati muških ispitanika ($N = 61$), onih koji pohađaju školu koja obrazuje »proizvodne« kadrove ($N = 33$) i onih koji pohađaju školu koja obrazuje »neproizvodne« kadrove ($N = 28$). Navedene su aritmetičke sredine (M), standardne devijacije (s) i vrijednosti značajnih t — testova².

Tablica 1.

		NEPROIZVODNI		PROIZVODNI		
		M	s	M	s	t
E	P	5,786	2,745	5,848	2,451	$p > 0,1$
P	E	11,893	4,779	13,121	3,13	$p > 0,1$
Q	N	11,107	4,701	8,515	4,317	2,004*
	L	9,464	4,35	13,455	4,032	3,719**
	ANS-IE	15,75	5,358	15,455	3,438	$p > 0,1$
		$n' = 136$				** $p < 0,01$

Vidljivo je da se rezultati muških ispitanika razlikuju značajno samo u N-skali ($t = 2,004$; $n' = 136$; $p < 0,05$) i L-skali EPQ-a ($t = 3,719$; $n' = 136$; $p < 0,01$). Inspekcijom tablice vidimo da postoji tendencija prema razlikovanju u E-skali EPQ-a, ali ta razlika nije statistički značajna.

U tablici 2 prikazane su aritmetičke sredine (M) i standardne devijacije (s) rezultata ispitanica koje pohađaju »neproizvodno« ($N = 51$) i ispitanica koje pohađaju »proizvodno« obrazovno usmjerenje ($N = 23$). Vrijednosti t -testova nisu unesene jer ni jedan t -test nije značajan ni na razini rizika od 0,1.

Tablica 2.

		NEPROIZVODNI		PROIZVODNI	
		M	s	M	s
E	P	5,549	2,633	6,205	2,303
P	E	12,98	4,76	13,75	3,912
Q	N	12,529	4,743	13,857	5,226
	L	10,961	3,605	12,571	5,058
	ANS-IE	17,255	4,232	17,857	4,17

Očito je da ispitanice koje pohađaju »proizvodno« obrazovno usmjerenje postižu više rezultate od ispitanica koje pohađaju »neproizvodno« usmjerenje, međutim ni jedna razlika u postignućima ispitanica nije statistički značajna. Sve t -vrijednosti su ispod granice značajnosti.

U tablici 3 prikazani su F — omjeri dobiveni iz rezultata svih ispitanika ($N = 140$) u skalama EPQ-a (P, E, N, L) i ANS-IE skali. F — omjeri računati su obzirom na spol ispitanika, školu koju ispitanici pohađaju, a izračunat je i F — omjer za interakciju spola i škole u rezultatima ispitanika.³

² t -testovi su računati prema postupku koji navodi Winer (1970) u 6. poglavlju (str. 228—244).

³ F -omjeri računati su prema Winer (1970), str. 241—244.

Tablica 3.

	P	E	N	L	ANS-IE
A	< 1	1,334	15,992**	< 1	6,891**
B	< 1	1,807	< 1	14,824**	< 1
AB	< 1	< 1	5,923*	2,678	< 1

A = spol; B = škola; AB = interakcija; df = (1, 136) *p < 0,05; ** p < 0,01

Svi F-omjeri izračunati za P-skalu EPQ-a manji su od 1, a F-omjeri izračunati za E-skalu EPQ-a također nisu značajni. Za N-skalu značajan je F-omjer izračunat po kriteriju spola ($F = 15,992$; $df = (1, 136)$ $p < 0,01$) i F-omjer za interakciju spola i škole u rezultatima ispitivanja. Pogledamo li tablice 1. i 2. vidimo da postoje značajne razlike u uratku ispitanika (muški) iz škole za »proizvodna« zanimanja i ispitanika iz škole za »neproizvodna« zanimanja, a razlika u uratku ispitanica nije značajna, iako je prisutna. Izračunali smo također t-testove za razlike u uratku ispitanika i ispitanica unutar istih obrazovnih usmjerenja. U grupi iz »neproizvodnog« obrazovnog centra razlika u uratku u N-skali EPQ-a između ispitanica i ispitanika nije statistički značajna ($t = 1,053$; $n' = 136$; $p > 0,1$), a u grupi iz »proizvodnog« školskog centra razlika u uratku ispitanika i ispitanica u N-skali EPQ-a statistički je značajna ($t = 4,255$; $n' = 136$; $p < 0,01$). Značajne su i razlike u uratku ispitanika iz »neproizvodnog« centra i ispitanica iz »proizvodnog« centra ($t = 2,1677$; $n' = 136$; $p < 0,05$), kao i razlike u uratku ispitanika iz »proizvodnog« centra i ispitanica iz »neproizvodnog« centra ($3,6419$; $n' = 136$; $p < 0,01$). U L-skali EPQ-a F-omjer statistički je značajan samo u odnosu na školu koju ispitanici i ispitanice pohađaju ($F = 6,891$; $df = (1, 136)$, $p < 0,01$). Kao što je vidljivo iz tablica 1 i 2 statistički značajna razlika postoji samo u uratku ispitanika koji pohađaju različita obrazovna usmjerenja, a ne i u uratku ispitanica koje pohađaju različita obrazovna usmjerenja. Budući da u tablici 2 nije naveden t-test za značajnost razlike u uratku ispitanica, navodimo ga ovdje, jer se njegova vrijednost ipak približava granici značajnosti ($t = 1,639$; $n' = 136$; $p = 0,1$), a kritična vrijednost je t-a za $n' = 136$ $t = 1,655$ uz 10 posto rizika pri odbacivanju H_0 . To znači da razlika u uratku ispitanica u L-skali EPQ-a ima tendenciju prema značajnosti.

Od F-omjera računatih za uradak ispitanika i ispitanica u ANS-IE skali značajan je samo F-omjer izračunat po kriteriju spola.

Pri tome razlika u uratku ispitanika i ispitanica iz »neproizvodnog« školskog centra nije statistički značajna ($t = 1,498$; $n' = 136$; $p > 0,1$), a razlika u uratku u ANS-IE skali ispitanika i ispitanica iz »proizvodnog« školskog centra statistički je značajna ($t = 2,188$; $n' = 136$; $p < 0,05$).

U tablicama od 4A do 4D prikazane su interkorelacije i značajnosti interkorelacija pojedinih subskala EPQ-a i ANS-IE skale. Tablice su sastavljene za svaku grupu ispitanika (4 grupe).⁴

⁴ Provjera značajnosti koeficijenta korelacije (r), njihova transformacija u z-vrijednosti i postupak testiranja značajnosti razlika koeficijenta korelacije učeni su prema Mülleru (1982) str. 169–175. i str. 114.

Tablica 4 A

Tablica interkorelacija uradaka u skalama EPQ-a i ANS-IE skali za muške ispitanike — proizvodni smjer (N = 33)

	P	E	N	L	ANS-IE
1	—				
2	-0,25	—			
3	0,232	0,009	—		
4	-0,312*	-0,094	-0,136	—	
5	0,342*	0,018	0,436**	-0,081	—
$n' = 31; * p < 0,1; ** p < 0,05$					

Tablica 4 B

Tablica interkorelacija uradaka u skalama EPQ-a i ANS-IE skali za muške ispitanike — neproizvodni smjer (N = 28)

	P	E	N	L	ANS-IE
1	—				
2	-0,05	—			
3	0,348*	-0,004	—		
4	-0,26	-0,281	-0,455**	—	
5	0,423**	-0,127	0,125	-0,006	—
$n' = 26; * p < 0,1; ** p < 0,05$					

Izvršili smo također transformaciju r — vrijednosti u z — vrijednosti i izračunali značajnosti razlika u interkorelacijama uradaka naših grupa. Niti jedna dobivena t — vrijednost nije dosegla granicu značajnosti, pa zbog toga nismo prikazali ove t — vrijednosti u posebnoj tablici.

Tablica 4 C

Tablica interkorelacija uradaka u skalama EPQ-a i ANS-IE skali za ispitanice — proizvodni smjer (N = 28)

	P	E	N	L	ANS-IE
1	—				
2	-0,334*	—			
3	0,366**	0,201	—		
4	-0,299	-0,253	-0,249	—	
5	-0,015	0,05	0,274	0,043	—
$n' = 28; * p < 0,1; ** p < 0,05$					

Tablica 4 D

Tablica interkorelacija uradaka u skalama EPQ-a i ANS-IE skali za ispitanice — neproizvodni smjer (N = 51)

	P	E	N	L	ANS-IE
1	—				
2	-0,004	—			
3	0,273*	-0,118	—		
4	-0,501****	-0,233*	-0,367***	—	
5	0,28**	-0,095	0,603****	-0,265*	—
$n' = 49; * p < 0,1 ** p < 0,05 *** p < 0,01 **** p < 0,001$					

Preko transformacije r — vrijednosti u z — vrijednosti izvršili smo i kod ispitanica provjeru značajnosti razlika između interkorelacija u subskalama EPQ-a i ANS-IE skale. Ni u ovoj provjeri niti jedna t — vrijednost nije dosegla granicu značajnosti. Pogledamo li sada sve tablice interkorelacija vidimo određene pravilnosti u smjeru i veličini interkorelacija između subskala EPQ-a i ANS-IE skale. P skala EPQ-a korelirana je sa svim ostalim subskalama EPQ-a i s ANS-IE skalom izuzevši E skalu kod ispitanica i ispitanika koji pohađaju neproizvodno obrazovno usmjerenje i ANS-IE skalu kod ispitanica koje pohađaju proizvodni smjer obuke. Korelacije E skale sa subskalama EPQ-a i ANS-IE skalom najmanje su u grupi ispitanika (muški) koji pohađaju proizvodni obrazovni centar. Smjer interkorelacija E skale sličniji je kod ispitanica i ispitanika koji pohađaju ista obrazovna usmjerenja. L skala negativno je korelirana sa svim skalama EPQ-a i s ANS-IE skalom. Smjer korelacija N skale sličniji je kod grupa koje pohađaju isto obrazovno usmjerenje. N skala pozitivno je korelirana sa P skalom, a negativno je korelirana sa L skalom EPQ-a. Smjer korelacije N skale sa E skalom sličniji je kod grupa koje pohađaju isto proizvodno usmjerenje. Korelacije ANS-IE skale sa P skalom pozitivne su i značajne osim za grupu ispitanica koje pohađaju proizvodni obrazovni centar. Sa E skalom ANS-IE skala praktično nije korelirana. Korelacije sa N skalom su značajne osim u grupi ispitanika koji pohađaju neproizvodni obrazovni centar. Sa L skalom ANS-IE skala je značajno korelirana (negativno) kod grupe ispitanica koje pohađaju neproizvodni obrazovni smjer.

DISKUSIJA i ZAKLJUČAK

Iz tablica 1, 2 i 3 vidimo da se rezultati naših grupa u odnosu na školu koju pohađaju značajno razlikuju samo u L skali EPQ-a u kojoj ispitanice i ispitanici koji pohađaju proizvodni obrazovni smjer postižu više rezultate od ispitanica i ispitanika koji pohađaju neproizvodnu školu. Pri tome se rezultati ispitanika koji pohađaju različita obrazovna usmjerenja značajno razlikuju, a razlika u uratku ispitanica iz različitih obrazovnih usmjerenja nalazi se blizu granice značajnosti. Ako slijedimo Eysenckov model možemo reći da su ispitanici i ispitanice iz proizvodnog smjera u ovoj ispitnoj situaciji više disimulirali od ispitanika i ispitanica koji pohađaju neproizvodni smjer. Ova razlika u uratku u L skali postaje još interesantnija kada se poveže s razlikama u uratku u N skali gdje je evidentan viši uradak ispitanica, ali i razlika u uratku ispitanika koji pohađaju različita obrazovna usmjerenja, što uvjetuje nađenu interakciju između spola i škola koje naše grupe pohađaju. Iz drugih istraživanja znamo da se ovaj problem inverzije uratka u N i L skalama Eysenckovih upitnika različito tumači (Šipka, 1984; Munivrana i Knezović, 1984). Šipka navodi (Šipka, 1984) Eysenckove kriterije i preporuke za tumačenje i upotrebu L skale. To su: srednja L vrijednost, visina LN korelacije i procjena situacione motivacije za disimulaciju. Kako razlike u uratku u L i N skali naših ispitanica nisu statistički značajne zadržali smo se samo na analizi uradaka ispitanika u ove dvije skale. U tablici 1 vidimo da se uradak ispitanika koji pohađaju različita obrazovna usmjerenja statistički značajno razlikuje. Ispitanici koji pohađaju školu neproizvodnog obrazovnog smjera postižu značajno više rezultate u N skali EPQ-a, a značajno niže rezultate u L skali EPQ-a, dok su ispitanici koji pohađaju školu proizvodnog obrazovnog smjera postigli niže

rezultate u N skali i više rezultate u L skali EPQ-a. Ukoliko gledamo korelacije između postignuća u L i N skali vidimo da su te korelacije negativne, kako to i Eysenck navodi (Lojk, 1979;) kao i Šipka (Šipka, 1984). Evidentno je međutim da visina korelacija kod naših grupa ispitanika nije jednoznačna s kriterijem razlika u prosječnoj L vrijednosti. Ukoliko bi Eysenckov kriterij bio valjan morali bismo naći višu negativnu korelaciju u grupi ispitanika koja postiže viši rezultat u L skali i niži u N skali, a kod naših grupa ispitanika upravo je obrnuto. Što se tiče trećeg kriterija, a to je procjena o tome da li su ispitanici imali razloga za disimulaciju, smatramo da razloga za disimulaciju nije bilo. Otkuda onda razlike u postignućima ispitanika u ove dvije grupe? Pretpostavljamo da je u situaciji ispitivanja došlo do percipiranja ove situacije kao »ugrožavajuće« kod ispitanika proizvodnog obrazovnog usmjerenja. Pitanje je da li ovi ispitanici doživljavaju samo ovakvu situaciju kao »ugrožavajuću« ili se to događa i u drugim situacijama komunikacije s »autoritetom« (nastavnici, roditelji), a možda i u komunikaciji sa vršnjacima. Također se moramo pitati za porijeklo ovakvog načina doživljavanja, naravno ukoliko je naša pretpostavka točna. Kako Eysenck »dozvoljava« da bazične crte ličnosti (P, E, N) stupaju u interakciju s okolinskim faktorima, a i međusobno, pretpostaviti je da postoje neki okolinski uvjeti koji djeluju na formiranje ovih crta i na njihovo međusobno povezivanje. Koji su to faktori okoline i da li oni postoje kod naših ispitanika, nastojat ćemo saznati analizom podataka koje smo skupili o porodici i interakcijama naših ispitanika, povezanom s analizom uratka u EPQ skalama.

U ANS-IE skali naše grupe ispitanika razlikuju se s obzirom na kriterij spola ispitanika, slično kao i u N skali EPQ-a, samo što kod ANS-IE skale nemamo interakciju škole i spola u uratku grupa iz različitih obrazovnih centara. Razlika u internalnosti odnosno eksternalnosti grupe ispitanika iz neproizvodnog školskog centra nije značajna, a ispitanice iz proizvodnog školskog centra postižu značajno eksternalniji rezultat od ispitanika iz istog centra. Razlike između ispitanika i ispitanica u IE skalama poznate su nam i iz drugih istraživanja. Nađena je također djelomična razlika u faktorima koji uvjetuju odgovore ispitanica i ispitanika u IE skalama (Piotrowski, Dunn i Sherry, 1979; Kearney i Kearney; Strickland i Haley, 1980). Nađeno je, u istim istraživanjima, da ispitanici i ispitanice odgovaraju na različite čestice unutar faktora. Problem koji nam se ovdje nameće odnosi se na porijeklo više internalnosti kod muških ispitanika i više eksternalnosti kod ženskih ispitanika. Drugi istraživači stavljaju naglasak na stereotip uloge spola i životno iskustvo u stvaranju IE orijentacije odraslih osoba. Mi bismo ovdje, prihvaćajući razloge drugih istraživača koji navode ulogu spola i iskustva u stvaranju IE orijentacije, naveli još jedan faktor, koji se ne može odvojiti od faktora koje navode drugi istraživači jer je s njima u interakciji, kao što su u interakciji i faktori uloge spola i iskustva, a to je faktor biološke razlike između žena i muškaraca. Ta razlika je evidentna i inzistirati samo na njoj bila bi banalnost; pitamo se, međutim, koliko i da li ta razlika utječe na formiranje IE orijentacije ne samo zbog društvene podjele rada, koja je u nekim svojim aspektima sigurno uvjetovana biološkom razlikom spolova. Maccoby-eva navodi istraživanje Gunnara (Maccoby, 1980) po kojem kod 12 — mjesčnih dječaka koji uspijevaju kontrolirati situaciju u eksperimentalnom zadatku dolazi do veće redukcije straha nego kod djevojčica istog uzrasta. Bilo bi neoprezno reći da na ovom

uzrastu postoji društveno naučena uloga da dječaci trebaju kontrolirati događaje u kojima sudjeluju. Redukcija straha sigurno je važan faktor u našem ponašanju i smanjivanje napetosti povezane sa strahom, odnosno redukcija i eliminacija doživljaja neugode zacijelo motiviraju na kontroliranje situacije, ukoliko kontrola situacije doprinosi redukciji straha, a to je pokazano u ovom Gunnarovom istraživanju, kao i u nekim drugim istraživanjima stresnih situacija. U daljnjem radu s prikupljenim podacima nastojat ćemo povezati rezultate u ANS-IE skali s rezultatima o porodici ispitanika i interakcijama ispitanika pokušavajući na taj način izlučiti društvene faktore koji djeluju na formiranje IE orijentacije ispitanica i ispitanika. Istraživanje bioloških faktora koji utječu na formiranje IE orijentacije zahtijeva drugi tip istraživanja. Slično je i s faktorima koji uvjetuju viša postignuća ispitanica u N skali EPQ-a, a vjerojatno i postignuća u E skali EPQ-a.

Iz navedenih podataka vidimo da je vrlo teško odlučiti se za način interpretacije razlika u ponašanju naših ispitanika i ispitanica samo na osnovi zastupljenosti, u ovim grupama, bazičnih osobina ličnosti prema Eysenckovom modelu ličnosti. U ovom istraživanju, a i u nekim drugima (Šipka, 1984; Munivrana i Knezović, 1984; Bezinović i sur., 1984) vidimo da su crte ličnosti, prema Eysenckovom modelu mjerene EPI i EPQ upitnikom, podložne promjenama, bilo da se radi o utjecaju stvarnih situacija, bilo o utjecaju situacija značenje kojih je za ispitanike varirano zadavanjem različitih uputa prije rada s Eysenckovim skalama. Te varijacije nisu jednosmjerne već zavise o situaciji i uputi (Šipka, 1984; Munivrana i Knezović, 1984;) ili o uputi, situaciji i o nekim drugim osobinama ličnosti ispitanika npr. inteligenciji (Bezinović i sur., 1984).

U našem istraživanju situacija i uputa za rad bile su identične za sve ispitanike, pa pretpostavljamo da je u situaciji ispitivanja uneseno i na nju djelovalo neko značenje nastalo izvan i prije ispitne situacije, značenje koje mi nismo mogli kontrolirati, a koje je djelovalo na nastanak razlika u uratku na EPQ skalama. Osim evidentnih razlika u uratku (N i L skala EPQ-a), ovu dinamiku promjena bazičnih osobina ličnosti, u zavisnosti od situacije u kojoj se one manifestiraju i/ili ispituju, mogli bismo možda pratiti iz promjena interkorelacija među pojedinim osobinama ličnosti unutar Eysenckovog modela ličnosti (povezanost u P i E skali EPQ-a), odnosno iz obrazovanja različitih klastera bazičnih osobina pod utjecajem seta koji se stvara ili je ranije stvoren i unosi se u situaciju ispitivanja. Međutim i stvaranje seta sigurno ovisi o određenim osobinama ličnosti ispitanika, tako da možemo govoriti o sistemu povratnih veza između seta, klastera bazičnih osobina ličnosti i situacija u kojima se ponašanje ispitanika manifestira, odnosno ispituju određene osobine ličnosti.

Rhine (1983) navodi da je konformnost ponašanja osobina koja ovisi o situaciji u kojoj se određeno ponašanje manifestira, pa se pitamo u čemu se razlikuju situacije u naše dvije škole, odnosno po čemu je drugačija situacija u školi za ispitanike koji pohađaju centar za obuku proizvodnih kadrova u odnosu na ispitanike koji pohađaju centar za obrazovanje neproizvodnih kadrova. Naši uzorci ispitanika za ovo ispitivanje odabrani su slučajno, međutim nije slučajno da naši ispitanici pohađaju baš te škole koje pohađaju. U jednom drugom istraživanju (Grgin, Vlahović, Raboteg-Šarić, 1984), izvedenom na ispitanicima iz istih škola, ustanovljeno je da se polaznici školskih centara za »proizvodna« i »neproizvodna« zanimanja značajno razlikuju u školskom uspje-

hu, postignuću u testu kognitivnih sposobnosti, nivou aspiracija i socio-obrazovnom statusu roditelja. Ti podaci govore o pozitivnoj selekciji učenika prilikom upisa u »neproizvodne« obrazovne centre i negativnoj selekciji učenika prilikom upisa u »proizvodne« obrazovne centre. U prve dvije godine srednjoškolskog obrazovanja učenici nejednakih sposobnosti i različitih stavova prema školovanju i obrazovanju uključeni su u savladavanje istih obrazovnih programa i izloženi su jednakim zahtjevima od nastavnika. Pretpostavljamo da ovakva situacija kod učenika, koji su manje motivirani i dijelom manje sposobni za savladavanje programa, vodi pružanju otpora onima koji im propisano gradivo prezentiraju i zahtijevaju da se to gradivo savlada. Nakon završene prve dvije godine srednjoškolskog obrazovanja u školske centre za obrazovanje »neproizvodnih« kadrova upisuju se učenici koji su u prvom stupnju postizavali bolji uspjeh, a u školske centre za obrazovanje »proizvodnih« kadrova većinom se upisuju učenici koji su u prethodnim stupnjevima obrazovanja postizavali slabiji uspjeh. U našem istraživanju obuhvatili smo veći broj varijabli koje se odnose na socioobrazovni i socioekonomski status roditelja ispitanika, također na porodicu i porodične interakcije unutar porodica ispitanika. Instrumentom YI-forma S (Toličić, 1973) obuhvatili smo i niz varijabli koje se odnose na probleme adolescenata, među kojima su i one koje se odnose na stavove i odnos ispitanika prema školovanju. Pretpostavljamo da će nam obrada ovih podataka dati cjelovitiji odgovor na pitanja koja se tiču razlika u ponašanju naših ispitanika u školskoj sredini.

Razlika u ponašanju ispitanika i ispitanica u »proizvodnom« školskom centru, jer je na ponašanje ispitanica bilo manje pritužbi, vjerojatno se djelomično može objasniti višom internalnošću ispitanika i višom eksternalnošću ispitanica, ukoliko se internalnost poveže s informalnim tipom konformnosti, a eksternalnost s normativnim tipom konformnosti. Ispitanice, zbog veće eksternalnosti, povezane s normativnom konformnošću, vjerojatno se manje suprotstavljaju zahtjevima koji im se postavljaju, naročito ako su ti zahtjevi postavljeni od osoba koje su priznate kao autoritet. Problem odnosa s autoritetom trebalo bi, kod naših ispitanika i ispitanica, istražiti u nekom drugom istraživanju.

Iz svega iznesenog zaključujemo da nam pronađene razlike u uratku, u skalama EPQ-a i ANS-IE upitnika, ispitanika i ispitanica koji pohađaju »proizvodna« i »neproizvodna« usmjerenja zadarskih srednjoškolskih centara samo djelomično odgovaraju na postavljena pitanja o razlikama u ponašanju ispitanica i ispitanika unutar ovih centara te nam otvaraju nova pitanja koja se tiču primjene upitnika za ispitivanje osobina ličnosti u situacijama (sredinama) koje su »bremenite« društveno neprihvatljivim ponašanjem. Detaljnija analiza odgovora na upitnicima (analiza čestica) vjerojatno bi dala određenije odgovore o razlikama u strukturi bazičnih osobina ličnosti kod naših ispitanica i ispitanika.

Očito je također da je sama analiza osobina ličnosti, bez ispitivanja i povezivanja tih osobina s okolinskim faktorima, koji djelomično modificiraju vrstu i intenzitet reakcija, odnosno izazivaju različite vrste veza među bazičnim osobinama ličnosti, nedovoljna za objašnjenje razlika u ponašanju naših ispitanica i ispitanika. Vjerujemo da ćemo analizom svih podataka koje smo prikupili radom u okviru projekta 70 moći odgovoriti na probleme koje smo sebi postavili pristupajući ovom istraživanju. Naravno, ta obrada i analiza otvorit će cijeli niz problema na koje ćemo pokušati odgovoriti u budućim istraživanjima i projektima.

Literatura:

1. Lojk, Leon, *EPQ — Eysenckov upitnik ličnosti*, Ljubljana, 1979.
2. Nowicky, Stephen, Duke, P. Marshall, »A Locus of Control Scale for Non-college as well as College Adults«, *Journal of Personality Assessment*, XXXVIII/1974.
3. Medinnus, Gene R, Ford, Martin Z, Tack-Robinson, Susan, »Locus of Control: A Cross-Cultural Comparison«, *Psychological Reports*, LIII/1983.
4. Martin, Sue, Cowles Milly, »Locus of Control among Children in Various Educational Environments«, *Perceptual and Motor Skills*, LVI/1983.
5. Spector, Paul E, »Locus of Control and Social Influence Susceptibility: Are External Normative or Informational Conformers?«, *The Journal of Psychology*, CXV/1983.
6. Morris, Larry W, Carden Randy L, »Relationship between Locus of Control and Extraversion — Introversion in Predicting Academic Behavior«, *Psychological Reports*, XLVIII/1981.
7. Fulgosi, Ante, *Psihologija ličnosti — Teorije i istraživanja*, Zagreb, 1981.
8. Hall Calvin S, Lindzey Gardner, *Teorije ličnosti*, Beograd, 1983.
9. Šipka Pero, »Distorzija rezultata na Junior EPQ, disimulacija i motivacija za disimulaciju: O jednoj novoj funkciji skale laži«, *Konstrukcija psiholoških mjernih instrumenata — II knjiga priopćenja 7. kongresa psihologa SFR Jugoslavije*, Zagreb, 1984.
10. Munivrana, Mišo, Knezović, Zvonimir, »Pokušaj empirijske validacije EPI-skale laganja«, *Konstrukcija psiholoških mjernih instrumenata — II knjiga priopćenja 7. kongresa psihologa SFR Jugoslavije*, Zagreb, 1984.
11. Maccoby E. Eleanor, *Social Development*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1980.
12. Piotrowski Chris, Dunn Bruce E, Sherry David, »Factor Structure on the Adult Nowicki — Strickland I-E Scale in a College Population«, rad prezentiran na skupu South-Eastern Psychological Assn, New Orleans, 1979.
13. Kearney Maureen J, Kearney James F, *Investigation of Sex Differences and Consistency of Factor Pattern on the Adult Nowicki — Strickland Internal — External Control Scale*, — još neobjavljeni rukopis dobiven od autora.
14. Strickland Bonnie R, Halley William E, »Sex Differences on the Rotter I-E Scale«, *Journal of Personality and Social Psychology*, XXXIX/1980.
15. Rhine Ray W, »Birth Order and Conformity: An Interaction Approach to Integrating Research Results«, *Psychological Reports*, LII/1983.
16. Winer B. J, *Statistical Principles in Experimental Designs*, Ljubljana, 1970.
17. Müller Heinz P, Neuman Peter, Storm Regina, *Tafeln der mathematischen Statistik*, (ruski prijevod), Moskva, 1982.
18. Grgin Tomislav, Vlahović Vesna, Raboteg-Sarać Zora, »Neke relevantne karakteristike srednjoškolaca koji namjeravaju i koji ne namjeravaju nastaviti školovanje na fakultetu« — rad je prezentiran na VIII kongresu psihologa Jugoslavije, Herceg Novi, 1984.
19. Bezinović Petar, Božičević Viktor, Takšić Vladimir, Vlahović Vesna, »Utjecaj situacionih i kongitivnih faktora na način odgovaranja na upitnicima ličnosti u realnim uvjetima selekcije« — rad je prezentiran na VIII kongresu psihologa Jugoslavije, Herceg Novi, 1984.
20. Toličić Ivan, »Komparativna študija problemov američkih in slovenskih adolescentov«, *Stručni skupovi psihologa »Dani Ramira Bujasa« 1970. i 1972.* — zbornik radova, Zagreb, 1973.

Viktor Božičević: SOME PERSONALITY TRAITS OF ADOLESCENT ATTENDANTS
OF VARIOUS HIGHSCHOOL VOCATIONAL COURSES

Summary

We examined 140 attendants (79 schoolgirls, 61 boys) of third year highschool classes. The examination was conducted in schools of which one prepares its pupils for »productive«, the other for »nonproductive« occupations.

The Eysenck EPQ questionnaire and the ANS-IE scale for locus controle were employed in examining the personality traits. Age, sex and a number of facts pertaining to the family, its interactions and its socio-economic status were collected about the pupils under investigation. A comparison of the achievement of the pupils was made in relation to the school they attended and to their sex.

Results show that a difference exists in some examined personality traits if related to the attended school and the sex of the examined pupil.